

Yayın Deęerlendirme / Book Reviews

Mustafa Sever (2018). Bakırgan Kitabı. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No: 55.

Mustafa Kılıç*

Ahmet Yesevi Üniversitesi 2016 yılının UNESCO tarafından Ahmet Yesevi yılı ilan edilmesini takiben bu önemli ismi dünya çapında tanıtmak için yurt içinde ve yurt dışında değişik etkinlikler yaptı. Bunun bir parçası olarak da hem adına hem de konumuna yakışır yayınlar hazırladı. Yesevi'nin ismi sadece bir yıl içine sığmayacak kadar büyük olduğu için de yesevilik öğretisi ile ilgili yayınlar, bu büyük şahsiyetin ismini taşıyan üniversite tarafından yayınlanmaya devam ediyor. Bu nitelikte olan eserlerden birisi de *Bakırgan Kitabı*'dir. *Bakırgan Kitabı*, Hoca Ahmet Yesevi'nin üçüncü halifesi olan ve Yesevi tarzında hikmetleri ile tanınan Süleyman Hakîm Ata'ya isnad edilen bir kitaptır. Bu kitapta yalnızca Süleyman Hakîm Ata'nın değil, farklı zamanlarda yaşamış başka şairlerin de şiirleri yer almaktadır. Bu sebeple eser bir antoloji kitabı niteliği taşır. Orta Asya, Volga, Harizm ve Kıpçak Türkleri arasında çok okunan ve önem arz eden bu kitap ilk kez 1846'da Kazan Dârülfünunu Matbaası'nda basılmıştır.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Kılıç, Mustafa. (2018). "Mustafa Sever (2018). *Bakırgan Kitabı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No: 55." *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 87: 229-234.
Araş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Muş/Türkiye
m.kilic@alparslan.edu.tr

Bakırgan Kitabı'nı yayına hazırlayan Prof. Dr. Mustafa Sever'in bu konuda 2007 yılında hazırladığı *Ahmet Yesevi'nin III. Halifesi Hakîm Süleyman Ata: Hikmetler ve Kıssalar* adlı bir kitap çalışması daha vardır. Bu çalışmada Hakîm Süleymân Ata'nın hayatı ve eserleri değerlendirilmiş olup, Türk edebiyatında hikmet söyleme ve kıssa anlatma geleneğinden bahsedilmiştir. Ardından Hakîm Süleymân Ata'nın hikmetleri ve kıssaları çeşitli açılardan incelenmiş ve bu hikmet ve kıssalardan oluşan 63 şiir metni hem orijinal diliyle hem de Türkiye Türkçesi'ne aktarılarak verilmiştir.

Ancak bu yayınlardan önce Süleyman Ata ve *Bakırgan Kitabı* üzerine başka çalışmalar da yapılmıştır. Süleyman Hakîm Ata ve *Bakırgan Kitabı* üzerine ilk dikkatler Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e aittir. 1996'da Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi'nde yer alan *Süleyman Hakîm Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine* adlı yazı Yesevî takipçisi bu şair ve eseri üzerine düşünceler ortaya koymaktadır. *Bakırgan Kitabı* üzerine yapılan ilk müstakil çalışma ise 1997 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılan bir doktora tezidir. Prof. Dr. Kemal Eraslan danışmalığında, Münevver Tekcan tarafından hazırlanan bu tez çalışması *Hakîm Ata ve Bakırgan Kitabı* başlığını taşımaktadır. Daha çok metnin dil hususiyetlerinin örneklerle incelendiği ve eserin 1884 ve 1901 Kazan nüshaları esas alınarak yapılan transkripsiyonlu metnini içeren tez, bir sözlük çalışması ile sonlanmaktadır. 1998 yılında Önal Kaya tarafından yayımlanan *Süleyman Hakîm Ata Bakırgânî ve Şiirleri* adlı yazı ise neredeyse bir kitap hacmindedir. Özellikle dil özellikleri bakımından ayrıntılı bir inceleme kısmı bulunan bu yazıda 29 şiir (hikmet) metni verilmiştir. Diğer müstakil çalışma ise daha önce de bu şair ve eseriyle ilgili makale yazan Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e aittir. *Süleyman Hakîm Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme* isimli çalışmanın ilk baskısı 2007'de, gözden geçirilmiş ikinci baskısı da 2008'de yapılmıştır. Güzel'in, dört ana bölümden oluşan bu çalışması ayrıntılı bir inceleme kısmına sahiptir. Giriş bölümünde X.-XII. yüzyıllarda Orta Asya'ya genel bir bakış, birinci bölüm Süleyman Hakîm Ata'nın hayatı ve eserleri, ikinci bölüm eserde yer alan dinî unsurların incelenmesi, üçüncü bölüm eserde yer alan tasavvufî unsurların incelenmesi, dördüncü bölüm ise Süleyman Hakîm Ata'nın eserlerinin Türkiye Türkçesi'ne aktarılmasından ibarettir. Bu çalışmada toplamda 65 şiir metni Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.

Süleyman Hakîm Ata ve *Bakırgan Kitabı* üzerine yapılan en güncel yayın ise tanıtımını yaptığımız çalışmadır. Daha önce metni birkaç kez yayınlanan bir eser üzerine tekrar çalışmak aynı zamanda bir iddia ortaya koymak anlamına da gelmektedir. Eserin göze çarpan ilk kısmı daha önceki yayınlarda yer alan hikmet sayısının hacim olarak epeyce artmış olmasıdır. Sever, bu çalışmasında hem Süleyman Hakîm Ata'ya hem de diğer Yesevî tesirindeki şairlerin şiirlerine yer verip, *Bakırgan Kitabı*'nda bulunan 169 hikmet ve kıssayı metnin esas diliyle vermiştir. Bir şiir seçkisi olan *Bakırgan Kitabı*'nda yer alan şiirler daha önceki çalışmalarda farklı sayılarda yayımlanmıştır. Bazen doğrudan Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış metin olarak verilen, bazen de dil özellikleri bakımından incelemeye tabi tutulan bu şiirler ilk kez derli toplu şekilde ve sayıca fazla olarak, metinlerin orijinal diliyle ele alınmıştır.

Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Musa Yıldız'ın takdim yazısı ve kitabın yazarı olan Prof. Dr. Mustafa Sever'in önsözyle başlayan kitap 16 x 24 cm ebatlarında ve 381 sayfadan müteşekkildir. Sunuş ve Önsözden hemen sonra Süleyman Hakîm Ata'nın biyografik bilgileri yer almaktadır. Çeşitli kaynaklardan derlenerek yazılan bu bölümde Süleyman Hakîm Ata'nın menkıbevi şahsiyetine ve Hoca Ahmet Yesevi'ye nasıl instisab ettiğine dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu bölümde *Bakırgan Kitabı*'nın yazma eser olarak hangi kütüphaneden temin edildiği ve eserde Süleyman Hakîm Ata dışında hangi şairlerin şiirleri olduğu belirtilmektedir. Sever, bu çalışmayı Tataristan/Kazan'da Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Tarih Araştırmaları Enstitüsü Türkçe Yazmaları, Kol.39, Liste 1-2/734 numarada kayıtlı 96 varaklık talik kırması el yazısı ve yine Kazan'da 1896 ve 1901'de taşbasma olarak neşredilen 80 sayfalık eserlerden istifade ederek hazırlamıştır.

Bu bölümün ardından Hoca Ahmed Yesevi ile başlayan ve onun takipçileri tarafından devam ettirilen hikmet söyleme ve kıssa anlatma geleneğine göre şiir yazan mutasavvif şairlerin şiirlerinden bahsedilir. *Bakırgan Kitabı*'nda yer alan bu hikmet içerikli şiirlerin kaç tanesinin hangi şaire ait olduğu bilgisi verilmektedir. Kitapta yüz altmış dokuz şiirin yer aldığı ve bazılarının ise mahlasının olmadığı belirtilmektedir. XII.-XVIII. yüzyıllar arasında yaşayan ve bu kitapta şiirleri yer alan şairlerin, şiirlerinde farklı dil ve söyleyiş özelliklerinin olduğu söylenmektedir. Bu durumun sebebi, bu şiirlerin sözlü kültürde yer alması olarak görülür. Kitapta yer alan tüm şiirlerde (hikmetler)

Yesevî tesiri; biçimde, ölçüde, dil ve üslûpta açık olarak görülmektedir. Şiirler genelde beş ile on beş arasında değişen dörtlülüklerden oluşmakta ve gazel tarzında olanlarda ise beş ile sekiz beyit arasında değişmektedir. Kıssa adındaki bölümlerde ise şiirin hacmi konuya göre değişmektedir. Bu kitapta yer alan şiirler İslamiyet'in doğru anlaşılması ve geniş kitlelere benimsetilmesi amacıyla yazılmışlardır. Şiir bu noktada bir araç konumundadır. Bu sebeple, şiirler somut bir amacı hedeflediği için doğal olarak tasannudan uzak, sade ve yalın bir anlatımı haizdir. Hem Süleyman Hakîm Ata'ya atfedilen hem de diğer şairlere ait şiirlerde temel konu Allah'ın birliği ve tevhid inancı, Allah'ın sıfatları, Hz. Muhammed'e duyulan derin sevgi, İslam'ın emir ve yasakları, tasavvufî yaşayış, şeriat ve hükümleri, âhîret hayatı, cennet ve cehennem, dünyanın fânîliği gibi temalardır. Bu bölümde *Bakırgan Kitabı*'nın öngördüğü insan modeli tarif edilir. Hikmet ve kıssalarda belirtilen idealize insan modeli, Allah'a koşulsuz teslim olan, amellerinde kendisini O'nun izlediğini hatırdan çıkarmayan insandır.

“Bakırgan Kitabı'nda İmân ve İbadetler” adlı bölüm kitabın en geniş inceleme kısmıdır. Bu bölüm kendi içinde “İmân” ve “İbâdetler” olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. “İmân” bahsinde tam imânın kalp ile tasdik, dil ile ikrâr olduğu vurgulanır. Bu bölümde yer alan konular *Bakırgan Kitabı*'ndaki şiirlerin şerhi mahiyetindedir. İkinci alt başlık olan “İbâdetler” bahsinde ise Kur'an-ı Kerîm'den ibadetle ilgili ayetler verilir. İslâm'ın beş şartından ilki olan kelime-i şehâdet hakkında bilgi verilir. Bu sözün *Bakırgan Kitabı*'nda doğrudan geçmese de dolaylı yoldan dile getirildiğine değinilir. Ardından İslâm'ın diğer şartı namaz açıklanır ve eserde hikmetlerin pek çoğunun namaza özel bir önem verdiği vurgulanır. Son olarak oruç, zekat ve hac ibadetlerinden bahsedilip, bunların eserdeki hikmetlere yansımalarından örnekler verilir.

“Hikmet ve Kıssalar” başlığı ile şiir metinlerine ayrılan ve eserin asıl hacmini oluşturan bölümde toplamda 169 şiir bulunmaktadır. Süleymân-i Bakırganî, Hakîm Hoca Süleymân, Kul Süleymân, Süleymân gibi mahlaslarla şiir söyleyen Süleymân Hakîm Ata'ya ait kırk altı; Hoca Ahmed, Kul Ahmed, Tâc Ahmed, Kul Pîr Ahmed, Yesevî Kul Ahmed, Sultan Hoca Ahmed-i Yesevî, Miskîn Ahmed gibi mahlaslarla şiir söyleyen Hoca Ahmed Yesevî'ye ait on iki; Şems-i Şermende, Şems-i Kemîne, Şems-i Günâh-Pîşe, Şems-i Âsî gibi mahlaslarla şiir söyleyen Şems-i Özkendî'ye ait on sekiz; İkânî'ye ait

on, Abîdî'ye ait on üç, Meşreb'e ait on, Şemsü'd-dîn'e ait on, Nevâî'ye ait altı, Kul Şerîf'e ve Hudâdâd'a ait beşer şiir, Fakîrî'ye ait dört, Kul Nesîmî ve Kâsım'a ait üçer şiir, Gedâî, Hâfız ve Huzûrî'ye ait ikişer şiir, Râcî, Behbûdî, Miskîn, Şehâ Şuhûdî, Gazâlî, Tufeylî, Sâdikî, Bahâüdin, Hurremî ve Hatâyî Sâkî'ye ait ise birer şiir bulunmaktadır. Bunun dışında mahlası olmayan birkaç şiir de mevcuttur.

Kitabı orijinal kılan özelliklerden birisi de sonunda yer alan sözlük kısmıdır. Yaklaşık elli sayfalık sözlükte, hikmet ve kıssalarda geçen tasavvufi kavramların, terimlerin, arkaik ifadelerin ve pek çok kelimenin anlamları verilmiştir. Bu sayede okuyucu bilmediği kelimelerin anlamlarını kolaylıkla kitabın arkasındaki sözlükten bulma imkânına sahip olacaktır.

İslâmîyet'in yayılması, Allah'ın emir ve yasaklarının bilinmesi gibi hususlarda toplumu bilgilendirmeyi amaç edinen sûfî şairler, şiiri en güzel vasıta olarak görmekte ve bu uğurda şiirler yazmaktadırlar. Türk-İslâm coğrafyasında uzun yıllar etkisini hissettiren hikmetli şiir söyleme geleneği Hoca Ahmed Yesevî'nin bir mirasıdır. Onun Türkler arasında en meşhur olan, üçüncü halifesi Süleyman Hakîm Ata da hocasının izinden gitmiş, Yesevî tarzında hikmetli şiirler söylemiştir. Ona isnad edilen ve içinde başka sûfî şairlerin de şiirleri bulunan antoloji mahiyetindeki *Bakırğan Kitabı* da pek çok açıdan önem arz etmektedir. Orta Asya Türkleri tarafından günümüzde de güncelliğini koruyan, şiir mecmuası tarzındaki bu kitabın, orijinal diliyle ve antolojik özelliğini koruyarak günümüz harflerine aktarılması, eserde geçen bilinmeyen kelimeler için de geniş bir sözlük çalışmasıyla birlikte sunulması Türk edebiyatı ve yesevilik çalışmaları açısından önemli ve sevindirici bir durumdur. Bu vesileyle, yesevilik araştırmalarına bir kaynak daha sağlayan Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne şükranlarımızı sunuyoruz.